

Homenatge d'un historiador francès a Sobrequés

.....
CHRISTIAN GUILLERÉ

El meu primer contacte amb Santiago Sobrequés i Vidal data del novembre de 1971. Jo era un jove estudiant, acabat de llicenciar en Història per la Universitat de Tolosa-Le Mirail. Havia decidit triar un tema sobre Catalunya per a la meua tesina. Jean-Pierre Cuvilier, que era el meu director, m'havia donat una carta de recomanació per a S. Sobrequés, acompanyada de separates, de les quals jo llavors ni tan sols en coneixia l'existència.

Va ésser durant un d'aquells bells dies de principi de novembre, quan la posta de sol daura encara les pedres i produeix com una mena d'estiu que s'esllangueix, el de Sant Martí, abans que la tramuntana no canvia definitivament l'atmosfera cap a l'hivern. Potser per això, les autoritats medievals, com la Pia Almoïna, no anaven pas equivocades quan, si més no al segle XIV, començaven la distribució de pa als pobres a partir de l'11 de novembre.

Records personals

Fou, doncs, per aquelles dates que vaig conèixer Santiago Sobrequés. Jo llavors encara no sabia que les nostres relacions tindrien una durada tan curta, la qual cosa, *a posteriori*, com a tants de nosaltres, m'ha sabut sempre molt de greu. El primer contacte va ésser amable, amb el refinament que el caracteritzava i, ara que hi penso, el professor Sobrequés devia jutjar amb un cert bon humor la meua exposició balbucejant sobre el motiu de la meua recerca (el tema era la noblesa) perquè qui en coneixia millor que ell els secrets! Acabava de llegir les poderoses pàgines sobre la qüestió remença d'aquell que havia estat el seu millor amic, Jaume Vicens i Vives, cosa que llavors jo no sabia. Amb la meua poca traça, però també amb l'aplom i la certesa que només pertanyen a la joventut, de ben segur que vaig semblar-li un presumtuós.

El curs 1971-1972, jo venia intermitentment a Girona per preparar el meu diploma. El recordo com un mestre molt atent: em va obrir generosament la seva biblioteca, em va furnir d'articles difícils de trobar en forma de separates i, sobretot, em va introduir a tots els arxius de la ciutat, a partir dels quals vaig poder elaborar i redactar modestament el meu treball de recerca. També vaig poder assistir a alguna de les classes que feia, sobretot

als vespres, al Col·legi Universitari de Girona, acabat de crear, i del qual acabava d'ésser nomenat professor. Es tractava d'un curs d'història general que era, per a un principiant com jo, d'una gran claredat. És evident que Santiago Sobrequés, a més d'un gran científic, era un gran pedagog, virtut cardinal i tradició gironina. No oblidaré mai els consells que em prodigava, molt prudents, cada vegada que, sobre la base d'un document d'arxiu interessant, jo volia refer la història!

Després de la defensa del meu treball l'any 1972, encara ens devíem tornar a veure un parell de cops, abans del seu traspàs prematur quan, a l'edat de 61 anys, es trobava en plena maduresa científica. Representava llavors una mica el porta-entendard dels estudis medievals catalans després de la mort del seu amic Jaume Vicens, ocorreguda l'any 1960(1) i que l'havia afectat molt. Vaig decidir de prosseguir els estudis gironins després d'aconseguir la càtedra l'any 1975, i ara puc dir com havia estat marcat el meu camí per l'obra impressionant de Santiago Sobrequés.

La seva obra es compon de prop de 16 llibres, alguns dels quals escrits en col·laboració, una cinquantena d'articles i una trentena de recensions. S'hi haurien d'afegir traduccions i manuals escolars que confirmarien, si calgués, el seu talent de pedagog. No voldria pas fer una presentació detallada de la seva obra, que altres(2) ja han fet, però sí que voldria insistir en els seus aspectes principals. Em sembla que l'obra de Santiago Sobrequés s'organitza sobretot al voltant de tres grans temes fonamentals: Sobrequés és, abans de tot, un historiador de la noblesa catalana, també és un historiador de la Girona medieval i, finalment, per coronar aquest edifici impressionant, pel seu vigor i sentit de la síntesi, és un dels grans historiadors no solament de la història catalana sinó també de la peninsular. Anem, però, del general al particular.

L'historiador de Catalunya i de la península

Científicament, les seves competències s'entenen des de la història de l'alta edat mitjana fins a l'acabament d'aquest període, la tardor medieval, encara que aquesta última època és el seu terreny predilecte. Efectivament, ell havia acceptat, després de la mort de Ramon d'Abadal l'any 1970,

de preparar l'edició dels diplomes carolingis de la diòcesi de Girona. A més, la seva participació, llargament retardada, en la col·lecció dirigida pel seu amic J. Vicens, les «Biografies Catalanes», va esdevenir totalment essencial; juntament amb *Els Barons de Catalunya*, dels quals tornarem a

parlar, i la biografia dels descendents de Pere el Gran i d'Alfons el Franc, una de les obres cabdals de la col·lecció fou la dedicada als grans comtes de Barcelona, de Ramon Borrell a Ramon Berenguer III el Gran. Tots els especialistes del període feudal, començant per Pierre Bonnassie(3), han destacat el caràcter innovador, l'energia i la força histò-

rica d'aquesta obra, que havia rebutjat tant de temps d'escriure, la qual depassa àmpliament el simple enfocament biogràfic i genealògic demostrat per Sobrequés en la redacció. Trobem novament aquest sentit de síntesi al llarg del segon volum de la *Historia social y econòmica de España y América*, de la qual ell va redactar-ne la major part, dedicat a la baixa edat mitjana peninsular i a l'Espanya dels Reis Catòlics, sempre nodrint-se de les millors fonts documentals i arxivístiques.

L'historiador de la noblesa

Però si haguéssim de caracteritzar el seu camp de recerca preferit, podríem dir que S. Sobrequés ens apareix com a l'historiador de la noblesa, de les nobleses, millor dit, ja que va tenir una gran cura per definir-les des del punt de vista jeràrquic, des dels barons als petits nobles, des dels cavallers als donzells, tal com la documentació i, sobretot, els fogatges, ens mostren. La primera obra que ho evidencia és *Jofre VIII de Rocabertí y el ocaso de la Edad Media en el Alto Ampurdán*: un títol on es flaira un perfum d'Huizinga. S. Sobrequés es va preocupar, durant prop de vint anys, de precisar constantment el seu enfocament dels medis nobiliaris fins al remarcable article de síntesi dedicat a

noblesa catalana del segle XIV publicat a *Anuario de Estudios Medievales*(4). Hi definia el problema tan complex dels títols nobiliaris, s'interessava per les genealogies del braç militar i es plantejava la qüestió del «quart braç». Gràcies a un estudi molt rigorós dels fogatges d'aquell segle, podia

Sobrequés amb les seves filles, a les Fires de Girona (octubre de 1957).

abordar-lo en termes de jurisdicció i de potencial demogràfic i, així, jerarquitzar millor les nobleses(5). De tota manera, això no significava pas oblidar-se de la mentalitat nobiliària; l'ideal nobiliari resta al llarg de l'edat mitjana influït per la Croada: les múltiples facetes de l'erudició de Santiago Sobrequés van poder-se il·lustrar a propòsit de l'ideal de Croada del rei Alfons el Magnànim(6).

Des dels barons catalans, remarcable volum tercer de les «Biografies catalanes», a l'alta noblesa del nord del Principat, sense oblidar la petita noblesa i el seu comportament «sindicalista» durant el Compromís de Casp, no hi ha cap tipus de noblesa que Sobrequés no hagi resituat, i sobretot el moment de les greus crisis polítiques que va haver de conèixer el Principat i que ens mostren la realitat social i política del moment. D'aquí prové el seu estudi, molt rigorós, de les dues crisis més importants del segle XV: durant el Compromís de Casp i la Guerra Civil (1462-1472). En un dels seus darrers arti-

cles, va demostrar a partir d'una sèrie de documents descoberts en els protocols dels notaris de Peralada com s'havia organitzat la unitat, favorable al partit urgellista, al voltant dels principals barons de la diòcesi, que són els Cruïlles i els Rocabertí, els quals van saber fer que el seu partit

s'interessés per l'essencial de l'alta i la petita noblesa de la diòcesi? D'altra banda, va publicar amb el seu fill Jaume un recull d'articles dedicats a la Guerra Civil catalana del segle XV, aportació de gran importància a la història d'aquesta gran crisi que va provocar una decadència dura-

dora del Principat a partir de la fi de l'edat mitjana. L'espai dedicat a la noblesa és important, però tots els aspectes de la crisi hi són tractats(8).

L'historiador de Girona

La tercera part important de l'obra de Sobrequés, la qual és fàcil d'imaginar que aprecia especialment, concerneix sobretot la història de la ciutat de Girona que, tal com he dit abans, m'ha servit de punt de referència. Santiago Sobrequés es va interessar sobretot pel segle XV. Cal remarcar, abans de tot, el paper que ha tingut dins la història local: en primer lloc, va formar part del grup de joves historiadors que iniciaren els *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* l'any 1946, amb el seu amic, l'arxiver Lluís Batlle i Prats. De fet, podríem parlar com d'una generació: aquest concepte s'omple de valor i s'arrela en l'experiència portada a terme per S. Sobrequés i els seus amics, com a l'època d'Enric Claudi Girbal, al final del segle XIX, i que es perpetua encara avui al voltant de personalitats com Joaquim Nadal, Josep Clara, Narcís Castells, Ramon Alberch, Joan Boadas, Pere Freixas i Jaume Portella entre altres. En segon lloc, Santiago Sobrequés també es va introduir en la vida associativa, factors diferents que ri-

valitzen pel seu interès per la història local. Però tant pels seus mètodes (una voluntat d'exhaustivitat, un coneixement perfecte i complet de les fonts) com per les problemàtiques (que van de la política –per la qual avui retorna l'interès–, a l'estudi demogràfic), la seva concepció de la història local és ben lluny d'ésser exigua, tot el contrari!

L'interès de la seva obra

Fixem-nos en l'interès científic de la seva obra gironina: sintetitzada en un recull d'articles(9); marca amb la seva empremta un bon nombre de temes importants. Inicialment, tal com ho demostren les seves primeres publicacions als *Anales*, Santiago Sobrequés volia penetrar en els secrets de la història de l'aljama jueva de Girona. Però no va continuar per aquesta via perquè, en vam parlar diverses vegades, no coneixia la llengua hebrea. No obstant això, les monografies familiars de les principals famílies jueves de Girona –els Zabarra, els Caravita i els Falcó– que va presentar als *Anales*, són uns veritables models. Els treballs més recents li donen la raó perquè ell va pressentir el paper i la importància d'aquella comunitat(10), i també per les fonts, tant gironines com barcelonines, que ell havia utilitzat per realitzar-les. Aquí també ell va marcar el camí, encara que es va interessar molt més per les estratègies matrimonials i la posició de les famílies al si de l'aljama que no pas per certes pràctiques econòmiques, com l'expansió econòmica de l'aljama de Girona, el seu pes fiscal o el seu paper en el crèdit.

Santiago Sobrequés també va ésser un dels primers a proposar un enfocament demogràfic de la ciutat per mitjà d'aquell bell article del 1951 sobre el cens i la professió de les 905 famílies de Girona l'any 1462. Aquest document, conservat en els manuals d'acords de l'Arxiu Municipal de Girona, va ésser elaborat en un context particular, el del començament de la Guerra Civil i del setge de la ciutat. En aquest sentit, presentava des d'un punt de vista demogràfic un interès menor que les talles precedents o posteriors, però el gran mèrit de Sobrequés havia estat el d'ésser el primer a treballar amb aquest tipus de document tan ric, des d'un punt de vista no solament demogràfic sinó també econòmic,

topogràfic i social(11). Ens hi ofería un bon passeig per la ciutat dels setges tot presentant els oficis principals i el teixit urbà. Es tractava també d'un article capdavanter, que va marcar la historiografia dels estudis urbans catalans i ibèrics en

Sobrequés en una gouache d'Enric Marquès(1974)

general. La documentació de l'Arxiu Municipal de Girona va representar per a Santiago Sobrequés una font de la qual es va nodrir per a les seves nombroses contribucions sobre la història de la ciutat i, sobretot, la història política.

Els fonaments polítics de la ciutat van ésser consolidats i estudiats des d'un punt de vista institucional i polític en un gran article dels *Anales* de 1955(12). Passant ràpidament sobre els orígens, Sobrequés s'interessava sobretot per les lluites polítiques que oposaven des de principi del segle XV els principals clans i per les solucions que la reialesa intentà d'aportar per calmar aquests conflictes. Després d'algunes temptatives avortades (1383, 1393, 1437, etc.), pel fet d'ésser massa favorables al patriciat del poder, el rei va proclamar un règim pur d'insaculació que s'observava per regular els problemes de representació social al si de l'executiu urbà d'un bon nombre de ciutats mediterrànies, com per exemple a la Toscana. El sorteig s'organitzava a partir de

les llistes d'inscripció, regularment actualitzades, per permetre una justa representació política, i aquest règim d'insaculació esdevindria la solució de les crispacions socials i de les passions desfermades. El privilegi reial de 1457 va fixar aleshores el joc polític fins a la Nova Planta. Més enllà d'un coneixement perfecte de la documentació (els manuals d'acords i els grans llibres de privilegis)(13) que no va dubtar a publicar, el que representa també una aportació essencial és la interpretació final d'aquest acte: Sobrequés valora el sistema de la insaculació que els primers historiadors de la ciutat, com J. de Chía(14), blasmaven públicament. Per a Sobrequés, al contrari, es tracta d'un factor d'estabilitat que no es va fer evident en els anys posteriors a causa dels avalots provocats per la Guerra Civil, sinó més aviat des de la fi del segle XV i durant tota l'època moderna. En aquest article, Santiago Sobrequés posava també les bases d'un enfocament social del joc polític publicant la llista dels jurats dels

anys 1427 al 1472 i descrivint l'organització de diferents clans que s'enfrontaven, una mica a imitació de la Biga i la Busca a Barcelona. Aquí també traça pistes que ha calgut seguir. Les qualitats d'historiador del dret ressorgeixen també ben àmpliament d'aquest enfocament institucional: ens recorden la importància dels estudis jurídics per a la generació de Sobrequés seguint l'exemple de l'historiador J.M. Pons Guri. Sobrequés havia manifestat, a més, en la seva obra un interès constant per la història del dret magníficament resumit en un llibre de vulgarització: sobre la història de l'elaboració del dret català dels orígens al decret de Nova Planta(15).

Per aquest camí, paral·lel a la magnífica síntesi sobre la història econòmica i social d'Espanya en la qual insistia tant en el paper del patriciat urbà, podem comprendre l'estudi tan subtil sobre el llinatge dels Margarit, una de les famílies clau de la història de la ciutat a la baixa edat mitjana, encara que la seva ràpida integració, des de la segona generació, al grup dels fidels de l'infant Joan, amb el jurista Jaume Monells, va aïllar-los del poder municipal. Llevat dels orígens de la família, se sap per exemple que el pare de Bernat Margarit(16) era un comerciant, i així mateix el seu germà. Exceptuant també el paper po-

lítics dels dos germans com a jurats, l'anàlisi de Santiago Sobrequés demostra bé l'evolució d'aquest llinatge, els seus punts principals de suport –polític amb la reialesa, religió amb Joan Margarit i Pau– i també les principals aliances matrimonials de la nissaga. Demostra com Joan de Margarit domina des de la seva alta posició la vida gironina del segle XV. Però aleshores els lligams de la família amb la noblesa de la diòcesi ja eren forts. Per mitjà de la història d'aquest llinatge decidí dels segles XIV i XV, Santiago Sobrequés també

va pressentir la importància de les famílies en la vida política de la ciutat i del Principat en general, i el treball arxivístic que va dur a terme (ACA, arxius locals, etc.) és un tot un model del gènere.

Queda ben clar que Santiago Sobrequés va ésser durant els anys 1950-1970 el precursor d'una recerca que caldria desenvolupar en el futur, malgrat negligir, pot-

ser, tot i que eren els corrents del moment, els aspectes econòmics que ell havia tanmateix ben sintetitzat en l'obra dedicada a la història social i econòmica,

ella, ell ja havia entrevist, des dels anys seixanta, tots els aspectes de la història del grup social dominant.

Molts altres ho han dit millor que jo i han pogut precisar la importància de la seva obra. En aquest sentit, jo no puc pas superar-los. Voldria recordar només l'home de bé, gentil en les relacions amb els altres, sobretot quan aquests altres estaven lluny d'aconseguir –ho aconseguiran mai?– el seu grau de ciència i d'erudició. Santiago Sobrequés era un gran amic de Charles Emmanuel Dufourcq, que va

*«Voldria recordar l'home de bé,
gentil en les relacions amb els altres...»*

ésser el meu primer director de tesi. Jo els he associat sovint en el record que tinc dels primers passos pels camins dels arxius i de la història catalana. S. Sobrequés va ésser el primer que em va ensenyar la via i que em va guiar; el seu record restarà viu per sempre.

Christian Guilleré és catedràtic de la Universitat de Savoia.

Notes:

1. Cf. La carta de Jaume Vicens i Vives que Santiago Sobrequés cita sencera en la presentació de Pobra inclosa en la sèrie «Biografies Catalanes», II: *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1961, pàg. 7 i l'article necrològic de S. Sobrequés «Jaime Vicens Vives (1910-1960)», a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XIV, 1960, pàgines 420-424.
2. Cf. José María Salrach, «Santiago Sobrequés Vidal», a *Anuario de Estudios Medievales*, 9, 1974-1979, pàgines 673-692.
3. Pierre Bonnassie, *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle*, II, Tolosa, 1976, pàg. 625, nota 35.
4. «La noblesa catalana en el siglo XIV», a *Anuario de Estudios Medievales*, 7, 1973, pàgines 514-531.
5. Penso sobretot en l'article «Los "fogatges" del siglo XIV y la "Caballería" del Rosellón», a *Mélanges offerts à Szabolcs de Vajay*, sota el patrocini de l'Acadèmia Internacional d'Heràldica, Braga, 1971, pàgines 545-557.
6. «Sobre el ideal de cruzada en Alfonso V de Aragón», a *Hispania*, XII, 1952, pàgines 232-252.
7. «El pretès "Parlament de Peralada" i la cavalleria del Bisbat de Girona en l'interregne de 1410-1412», a *Anuario de Estudios Medievales*, 6, 1969, pàgines 253-343. Tot el que fa referència al paper de la noblesa catalana al voltant de l'interregne i del Compromís de Casp va ésser reagrupat en un recull d'articles publicats amb el títol *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona, 1973.
8. *La guerra civil catalana de 1462-1472*, 2 volums, Barcelona, 1973. Aquesta obra depassa, d'altra banda, l'estudi del paper de la noblesa al llarg d'aquella crisi. Tots els components de la crisi són estudiats per Jaume i Santiago Sobrequés, tal com ho testimonia l'article innovador «Los orígenes de la revolución catalana del siglo XV. Las Cortes de Barcelona de 1454-1458», a *Estudios de Historia Moderna*, II, 1952, pàgines 3-96.
9. *Societat i estructura política de la Girona medieval*, Barcelona, 1975.
10. Cf. l'obra col·lectiva reunida i agrupada per David Romano, *Per a una història de la Girona jueva*, 2 volums, Girona, 1988, i les Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya, Girona, s.d.
11. Això ha estat ben assenyalat per J.M. Lacarra «Orientation des études d'histoire urbaine en Espagne entre 1940 et 1957», a *Le Moyen Age*, LXIV (quarta sèrie, tom XIII), 1958/3, 239 i per M.-A. Arnould, *Les relevés de feux*, Turnhout, 1976, («Typologie des sources du Moyen Age occidental», fsc. 28, A-IV, 1), *passim*.
12. «Régimen municipal gerundense en la Baja Edad Media. La insaculación», a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, X, 1955, pàgines 165-234.
13. Santiago Sobrequés va publicar, amb Lluís Batlle i Prats, «Diplomatario gerundense de la Infanta Juana de Aragón, lugarteniente general de Cataluña», a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XVI, 1963, pàgines 81-106 i «Diplomatario gerundense del Rey Juan de Navarra en la lugartenencia de Cataluña (1454-1458)», a *Anuario de Estudios Medievales*, 4, 1967, pàgines 427-464.
14. Julián de Chía, *Bandos y bandoleros en Girona. Apuntes históricos desde el siglo XIV a mediados del XVII*, vol. II, Girona, 1888, pàg. 12 i següents.
15. «Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta», a *Llibre del II Congrés Jurídic Català*, Barcelona, 1972, pàgines 79-159, publicat el 1978 pel Col·legi Universitari de Girona.
16. Cf. «Documentos relativos a la familia Margarit. Ensayo de reconstrucción del árbol genealógico del "Cardenal Gerundense"», a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XII, 1958, pàgines 245-299.